

БІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ВАЛЕОЛОГІЧНИХ ЗНАТЬ ЧЕРЕЗ ВАЛЕОЛОГІЗАЦІЮ БІОЛОГІЇ У 8-МУ КЛАСІ

Олена ШЕВЧУК (Рівне)

Біологічний аспект валеологічних знань через валеологізацію біології у 8-му класі. У статті розкриваються проблеми формування біологічного аспекту валеологічних знань учнями 8-х класів основної школи у процесі валеологізації біології.

Биологический аспект валеологических знаний через валеологизацию биологии в 8-м классе. В статье раскрываются проблемы формирования биологического аспекта валеологических знаний учениками 8-х классов основной школы в процессе валеологизации биологии.

Ключові слова: біологічний аспект, валеологічні знання, валеологізація біології, 8-й клас, система, атрибутивні ознаки, основна школа.

Постановка проблеми: Актуальність теми зумовлена тим, що не зважаючи на запровадження інноваційних моделей, педагогічних технологій щодо сприяння формування, зміцнення, збереження, відновлення і передачу (ФЗЗВП) наступним поколінням здоров'я здорової особистості, якість валеологічних знань учнів у процесі вивчення біології є низькою у багатьох загальноосвітніх школах. Не зважаючи на плідну роботу всіх учасників навчально-виховного процесу щодо валеологізації багатьох навчальних дисциплін основної школи, формування системи біологічного аспекту валеологічних знань не завжди вдається здійснити на належному рівні.

Аналіз досліджень та публікацій. Дослідження даної проблеми висвітлюються в роботах таких вчених, як Л.Г. Апанасенко, І.І. Брехмана, М.С. Гончаренко, Н.Н. Мохнач, Т.Є. Бойченко, П.К. Анохіна, І.В. Малафіїка та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Виникає дилема: чи є доречним здійснення валеологізації біології у основній школі для усвідомлення, розуміння учнями 8-х класів біологічного аспекту валеологічних знань щодо (ФЗЗВП) здоров'я здорової особистості і яким чином її найефективніше реалізувати?

Формування цілей статті. У даному дослідженні ми хочемо розкрити особливості процесу формування системи біологічного аспекту валеологічних знань учнів 8-х класів через валеологізацію біології основної школи.

Виклад основного матеріалу. Першочерговим завданням кожної школи є забезпечення здорового способу життя всіх членів шкільного колективу за допомогою створення такого навколишнього середовища, яке сприяло б зміцненню здоров'я. Таке середовище може виникати лише в результаті валеологізації навчально-виховної роботи школи.

Валеологізація – це плідний, валеологічний (оздоровчий) процес навчально-виховної роботи школи (учні-учителі-дирекція), який спрямований на гармонійний розвиток здорової особистості.

З 1999 року було розпочато реалізацію міжнародних проектів «Європейська мережа шкіл сприяння здоров'ю». Вони вже набрали великих обертів у своєму поширенні та постійно апробовують нові програми валеологічного змісту (виховання валеологічної культури, пропагування культури здоров'я, валеологізація навчально-виховної роботи та ін.) [8].

У середніх навчальних закладах були введені нові шкільні дисципліни «Основи валеології» (1994 р.), «Основи безпеки життєдіяльності» (1995 р.), «Основи здоров'я і фізична культура» (2001 р.), «Основи здоров'я» (2003 р.).

Проте, здійснюючи валеологічну освіту через нові дисципліни, що сприяють формуванню валеологічної свідомості, необхідно не тільки враховувати, але й застосовувати загальні принципи дидактики (гуманізації, демократизації, науковості, природовідповідності, культуровідповідності, інтегративності, діяльнісного, системного підходу) та цілу низку умов (знання вікових, психологофізіологічних особливостей учнів та ін.), що не завжди виконуються.

Наприклад, методика формування валеологічних понять (теоретичних, емпіричних) ґрунтується на вияві розуміння учнями суті валеологічних знань при вивченні усіх шкільних дисциплін (міжпредметні зв'язки). Якщо врахувати, що кожен навчальний предмет несе в собі значний валеологічний потенціал, то учням і вчителям лише необхідно навчитись упорядковано відбирати серед запропонованих знань такі, які сприяли б формуванню системних валеологічних знань. Важливу роль у цій роботі має відігравати системний підхід до навчання і виховання. Останній передбачає розгляд будь-якого об'єкта дослідження через призму системи. Проте не всі вчителі та учні правильно тлумачать зміст цього поняття.

Тим часом, *система* – це форма організації деякої сукупності об'єктів у цілісність. Вона складається із атрибутивних ознак: функції, рівня ієрархії, системоутворювального чинника, елементів, структури, емерджентної властивості, реляційного впливу. Що вони означають? Системо-утворювальний чинник (мета, ідея, які треба досягти); функція (призначення певної системи); рівень ієрархії (розташування частин або елементів системи в порядку від вищого до нижчого); елементи (частини, з яких складається система); структура (взаємодія елементів системи, їхні змістовні зв'язки); емерджентна (системна) властивість (нова якість, що утворюється в момент виникнення системи і відрізняє її від інших систем; кінцевий результат системи); реляційний вплив (дія

емерджентної властивості новоутвореної системи на всі її складові – елементи, структуру, функції та ін.) [6, с. 124, 134, 215-216].

Якщо поняття «системний підхід», «система», «система знань», «система валеологічних знань» сприйматимуться учасниками шкільного процесу спотворено, тоді буде втрачено міжпредметний зв'язок між елементами системи «валеологізація навчально-виховної роботи школи». У результаті – побудована

модель «школи здоров'я» залишиться нерухомою (на папері) або буде модифікованою.

На сьогодні узагальнено багато поглядів щодо сутності поняття «валеологічні знання» [1-5; 7].

Як уже відомо, валеологія є інтегративною системою наукових знань, що містять у собі комплекс таких наук та систем фундаментальних знань, як філософія, біологія, соціологія, українознавство, етнографія, анатомія і фізіологія людини, екологія, психологія, культурологія, соціальна педагогіка, фахова та народна медицина, фізична культура та інші науки [5, с. 3-4].

З вищесказаного стає зрозуміло, що валеологічні знання можуть мати багато аспектів (педагогічний, філософський, культурологічний, психологічний, медичний, українознавчий, екологічний, біохімічний, математичний, кібернетичний, біологічний, фізіологічний, валеологічний і т.д.). Проаналізуємо деякі з них.

Медичний аспект – знання про причини й механізми розвитку хвороби, різні її вияви, методи лікування (медицина); про оживлення організму (клінічна медицина); профілактику спортивного травматизму й надання першої допомоги при ньому (спортивна медицина); розробку і впровадження методів, засобів запобігання хворобам, їхньої профілактики (гігієна). Валеологічна просвіта передбачає оволодіння практичними навичками надання первинної медико-санітарної допомоги-як у звичайних, так і в екстремальних умовах (санологія – наука про видужання); дослідження різних аспектів здоров'я людини та суспільства (наукова валеологія). Валеологія, на відміну від медицини, не займається лікуванням людини, але посилається на знання із галузі профілактичної медицини – гігієни.

На відміну від гігієни, валеологія досліджує індивідуальне здоров'я і його механізми; ставить за мету збереження і зміцнення здоров'я індивіда через розширення його можливостей пристосовуватися до змінювальних чинників середовища, удосконалення механізмів здоров'я. Її методологічна основа – здоров'я індивіда як самостійна соціально-медична категорія; основні напрямки профілактики – зміцнення його здоров'я [1]; головні методи – прогнозування, діагностика рівня здоров'я (валеологічний моніторинг), проведення оздоровчих заходів, що

спрямовані на ефективну реабілітацію духовно-фізичного потенціалу людини.

Валеологічний аспект – оздоровчий, що сприяє переходу на щабель довголіття, безпечному життю і діяльності людини, продукуванню нових знань про формування, збереження, зміцнення, відновлення та передачу здоров'я новим поколінням, забезпеченню умов щодо запобігання виникненню хвороб, недопущення їх тощо.

Екологічний – знання про вміння жити в гармонії з природою та зберігати й раціонально використовувати її багатства; вияв закономірностей формування й підтримування здоров'я людини з урахуванням впливу чинників довкілля. До нього належать конкретні знання про роль екологічних чинників у формуванні здорового способу життя.

Математичний – знання, що ґрунтуються на математичних поняттях, теоріях, методах і застосовуються у валеологічній освіті для визначення «кількості» та «якості» здоров'я людини-групи людей-популяції.

Біологічний аспект – це знання про будову тіла людини, його органів (анатомія); взаємозв'язки між органами й системами органів; надзвичайно складні життєві функції (фізіологія). Це функції дихання, травлення, виділення тощо. Інтегруючи біологічні знання, уміння і навички, що стосуються здоров'я учнів, учителі повинні формувати валеологічний світогляд, який сприяє підвищенню рівня культури особистості.

Розглянемо більш детально біологічний аспект валеологічних знань. З метою виявлення розуміння сутності валеологічних знань та знаходження їхніх міжпредметних зв'язків ми запропонували учням 8-х класів загальноосвітніх шкіл м. Рівне та Рівненської області відповісти на запитання опитувального листа «Рівень валеологічних знань школярів 8-х класів при вивченні біології» (див. табл. 1).

Респонденти контрольних класів на запитання «Що таке валеологізація біології?» відповіли «не знаю» (82%), «наявність валеологічних тем у підручнику з біології» (7%), «наявність тем біологічного спрямування у підручнику з «Основ здоров'я» (1%). В експериментальних класах були інші відповіді: «наявність валеологічних тем у підручнику з біології» (100%), «наявність валеологічних знань у підручнику з біології» (100%).

Таблиця 1

№ з/п	Запитання	Відповіді	Контр. кл.	
			Експ. кл.	Кл.
			%	
1.	Чи має прямий зв'язок шкільна дисципліна «Основи здоров'я» з іншими дисциплінами?	Так Ні Не знаю	54 40 6	100
2.	Що є спільного між вищеназваними дисциплінами?	А) назви уроків Б) малюнки В) таблиці Г) домашнє завдання Д) міжпредметні зв'язки	27 - 25 16 32	100
3.	Яка спільна мета валеологічного спрямування ставиться при вивченні фізичної культури, хімії, біології, валеології, ОБЖ	А) навчити різних способів, методів і правил безпечного існування людини в суспільстві Б) виховати валеологічну культуру щодо збереження індивідуального й суспільного здоров'я В) виховати любов до Батьківщини Г) навчити суспільних правил, що допоможуть формувати навички швидкого набуття знань з різних шкільних дисциплін	41 28 7 24	100 100
4.	Які теми на уроках «Основ валеології» і «Фізичної культури» є міжпредметними зв'язками й мають однакову мету	А) про розучування комплексу вправ ранкової зарядки Б) про розучування комплексу вправ порушень постави В) про розучування комплексу вправ для фізкультпауз на уроці Г) про розучування комплексу вправ профілактики порушень зору Д) про розучування комплексу вправ профілактики інфекційних захворювань	53 7 12 25 1 1	100 100 100 100 100

		Е) про розучування комплексу вправ, що розвивають спритність Є) про розучування комплексу вправ, що розвивають гнучкість і витривалість Є) про розучування комплексу вправ, що розвивають гнучкість і витривалість	1	
5.	Які основні функції клітини людини	А) нагрівання органічних сполук, дихання, відмирання, оживлення Б) живлення, ріст, розмноження, дихання, обмін речовин В) замороження, біосинтез жирів, роздратованість, безперервний рух Г) не знаю	0 92 — 8	100
6.	Яка спільна функція є у всіх видах тканин (епітеліальної, сполучної, м'язової, нервової)	А) регуляторна й чутлива Б) обмінна й контактна В) видільна й транспортна Г) захисна Д) газообміну й передачі інформації Е) опорна і рухова	20 3 2 72 2 1	100
7.	Перерахуйте елементи системи органів кровообігу	А) кров, легені, руки, ноги, голова Б) тулуб, вени, артерії, кров В) серце, судини Г) голова, серце, кров Д) мозок, легені, кров	1 — 95 1 3	100
8.	Яка схема структури системи органів кровообігу правильна	А) серце-артерії-капіляри-вени-серце Б) велике коло кровообігу-легені-серце В) маленьке коло кровообігу-легені-серце Г) мозок-серце-легені-мозок	96 1 1 2	100
9.	Перерахуйте основні системи органів людини, реляційний вплив яких	А) гуморальна, периферична, центральна, контрольна Б) газообміну, артеріальна,	91 —	

	здійснюється протягом усього життєвого циклу	видільна, захисна, опорна В) рухова, сечовидільна, нервова Г) дихальна, кровообігу, травна, нервова, сечовидільна, ендокринна, опорно-рухова Д) киснева, вуглеводна, азотна, мінеральна, водно-сольова	– 9 –	100
10.	Виберіть правильну схему головних і другорядних елементів системи «людський організм», що забезпечують виведення кінцевих продуктів з організму людини (враховуючи схему ієрархії видільної системи)	А) сечовидільна с-ма-шкіра-легені Б) шкіра-легені-сечовидільна с-ма-травна с-ма В) легені-шкіра-сечовидільна с-ма-травна с-ма Г) травна с-ма-шкіра-легені-сечовидільна с-ма	67 12 14 7	100
11.	Із запропонованої схеми системі «ієрархія систем людського організму» необхідно вибрати таку, де відсутність основних елементів сприятиме смерті людини	А) верхня кінцівка-око-п'ята Б) кістки носа-нижня кінцівка-волосся В) серцево-судинна с-ма-сечовидільна с-ма-травна с-ма Г) зуби-вухо-мізинець руки-колінна чашечка Д) головний мозок-легені-кишечник	34 5 52 2 7	100
12.	Назвіть емерджентну властивість системи «особиста гігієна спортсмена легкоатлета»	А) чистота тіла Б) чистота дзеркала у ванній кімнаті В) чистота стадіону Г) чистота м'яча	– 1 98 1	100
13.	Виберіть одну із захисних реакцій організму, що є результатом неправильного способу життя і призводить до захворювань людини	А) сміх Б) моргання В) перевтома Г) рефлекс Д) присідання	1 2 94 – 3	100
14.	Яка із запропонованих	А) школяр-футбол-гематома	1	

	схем системи «людина і її звички» свідчить про порушення функцій серцево-судинної і дихальної систем у результаті неправильного способу життя	на нозі Б) школяр-жувальна гумка-розтягнення зв'язок щелепи В) школяр-цукерка-печія шлунка Г) школяр-цигарка-рак легень	– 2 97	100
15.	Однією із емерджентних властивостей системи «людина в навколишньому середовищі», що допомагає безпечно жити людям є	А) обачність Б) темперамент В) почуття Г) математичні знання	44 52 4 –	100

Дані відповідей свідчать про не розуміння учнями (контрольні класи) сутності понять «валеологізація біології», «валеологізація», «виявлення валеологічних знань на уроках біології».

Аналізуючи отримані відповіді, можна зробити висновок, що респонденти контрольних класів не вмiли застосовувати системний підхід до навчання біології та валеології, бо не було сформовано системного мислення в процесі знаходження валеологічних знань на уроках біології.

Причин суттєвої різниці між запропонованими відповідями може бути безліч, і вони збігаються на вищезазначеному припущенні щодо неправильного підходу до формування системності валеологічних знань при вивченні шкільних дисциплін валеологічного спрямування. Наприклад, учителі біології могли бути неспроможними пояснити міжпредметний зв'язок валеологічних знань при вивченні біології або ж власне не розуміли поставленого перед ними завдання.

Біологічний аспект валеологічних знань через валеологізацію біології у 8-му класі мав би починатися з ознайомлення школярів із поняттями «валеологічні знання», «валеологія», «система та системний підхід до навчання та виховання», «валеологізація» та моделювання валеологічної поведінки. Тоді школярі (за допомогою учителів) навчилися б проводити аналогію з валеологією (галуззю знань про здоров'я здорових), розрізняти біологічний аспект валеологічних знань у процесі вивчення біології. У цьому випадку ними були учні експериментальних класів.

На початку вивчення біології їх повідомили про валеологізовану програму, що містить у собі валеологічний зміст, який необхідно навчитися визначати. Вони дізналися про систему «людина – складний

біологічний організм» (будова, функції, життєдіяльність клітин, тканин, органів та їхніх систем), причини захворювань та їхню профілактику, навчилися правил ведення здорового способу життя (основа валеологічної культури). Створивши у своїй свідомості модель системи «валеологізація біології через валеологічні знання», учні навчилися оперувати валеологічними знаннями на ґрунті біологічних.

Висновки. Як бачимо, валеологізація біології здійснюється за допомогою уведення валеологічних знань (тем валеологічного змісту) до програм та підручників з біології. Проте її можливо реалізувати за допомогою проблемного навчання, розвивального, системного, структурно-системного, діяльнісного підходів, де першість надається системному, який сприяє системному мисленню. Тоді учні, отримавши мотивацію на ведення здорового способу життя, сприяння підвищення рівня індивідуальної захищеності власного життя й здоров'я, зможуть застосовувати вміння скласти індивідуальну модель безпеки, враховувати різнобічний вплив людини-довкілля, психофізіологічні особливості людини. У процесі навчання усіх шкільних дисциплін («Школи здоров'я») [8], що має реалізуватися на трьох рівнях (адміністрація-вчителі-учні), вчителі повинні сприяти виробленню у свідомості учнів такої якості валеологічних знань, яка мала б змістовно-логічні зв'язки між окремими їхніми елементами.

Отже, здійснення валеологізації біології в основній школі є доречним для усвідомлення, розуміння учнями 8-х класів біологічного аспекту валеологічних знань щодо ФЗЗЗВП здоров'я здорової особистості. Валеологізацію біології найефективніше реалізувати через системний підхід.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Апанасенко Л.Г. Автобіографические заметки о здоровье / [Л.Г. Апанасенко]. – Николаев: «Борисфен», 2001. – 139 с.
2. Бойченко Т.Є. Валеологічний словник / [Т.Є. Бойченко]. – Валеологія. Вип. 1. – К.: Знання, 1996. – С. 321-322.
3. Брехман И.И. Валеология – наука о здоровье / [И.И. Брехман]. – 2-е издание, доп., перераб. – М.: Физкультура и спорт, 1990. – 208 с., ил.
4. Гончаренко М.С. Валеологический словарь / [М.С. Гончаренко]. – Х., 1999. – 316 с.
5. Мохнач Н.Н. Валеология. Конспект лекцій / [Н.Н. Мохнач]. – Ростов н/Д: «Фенікс», 2004. – 256 с. (Сессия без депрессии).
6. Малафійк І.В. Системність – якість знань / [І.В. Малафійк]. – Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет, 2008. – 383 с.
7. Шевчук О.А. Вплив системи «Школа здоров'я» на формування системності валеологічних знань у загальноосвітніх школах / О.А. Шевчук // Педагогіка і психологія: наукові записки [Вінницького держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського: зб. наук.-метод. пр]. – Вінниця: ВДПУ, 2004. – Вип. № 11. – С. 194-197.
8. Школи України 2006: Лауреати конкурсу «100 кращих шкіл України» у 9 номінаціях/ [упоряд.: Н. Мурашко, Н. Валентин, Ж. Сташко]. – К.: Вид. дім «Шк. світ», 2006. – 400 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Шевчук Олена Анатоліївна, старший викладач кафедри біології Рівенського державного гуманітарного університету.

Коло наукових інтересів: Проблеми валеологізації біології в основній школі.

**ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ІЗ БАТЬКАМИ
ДОШКІЛЬНИКІВ, ЯКІ МАЮТЬ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ**

Інна ШИШОВА, АНАТОЛІЙ РАЦУЛ (Кіровоград)

Сучасний етап розвитку корекційної педагогіки і психології характеризується пошуком нових ефективних шляхів соціальної адаптації дошкільників. Інтерес фахівців викликають питання впливу родини на дитину із порушеннями розвитку, створення позитивних умов для її соціалізації в умовах сім'ї, реабілітація цих родин. У нашій статті ми спробували розглянути деякі психолого-педагогічні особливості роботи із родиною, що виховує дитину із порушеннями розвитку.

Современный этап развития коррекционной педагогики и психологии характеризуется поиском новых эффективных путей социальной адаптации дошкольников. Интерес специалистов вызывают вопросы влияние семьи на ребёнка с нарушениями развития, создание позитивных условий для его социализации в условиях семьи, реабилитация этих семей. В нашей статье мы попытались рассмотреть некоторые психологические особенности работы педагога с семьёй, в которой воспитывается ребёнок с нарушениями развития.

Ключові слова: родина, дитина із порушеннями розвитку, психотравмуюча ситуація, проблеми виховання, психологічний супровід.

Постановка проблеми. Сім'я є важливим осередком суспільства. У середині кожної родини створюються свої неповторні стосунки. Учасники сімейного мікросоціуму постійно впливають, взаємодіють із іншими членами родини. А. Адлер називав цей феномен «сузір'ям», а К. Вітакер і У. Бамбері – «танцями». «Поетика стосунків» між найріднішими людьми є не тільки умовою психічного благополуччя, але й джерелом психотравм для членів родини.

Тим більше атмосфера проблемності виникає у сім'ї із моменту народження у ній дитини із психофізичними недоліками. Захворювання людини завжди є стресом і для неї, і для рідних. За наявності у дитини вроджених захворювань або тяжких порушень розвитку хронічного характеру сім'я нерідко надовго потрапляє у довготривалу психотравмуючу ситуацію і потребує допомоги. Це підкреслює актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема родин, які виховують дітей із порушеннями розвитку, має глибокі історичні корені. У розвитку людства взаємовідносини родини і суспільства пройшли шлях від диктату соціуму, який передбачав позбавлятися від неповноцінних немовлят, до розуміння необхідності надання допомоги і підтримки таким родинам. У наш час переживання батьків, що пов'язані із вихованням хворої дитини, цікавлять вчених різних країн.